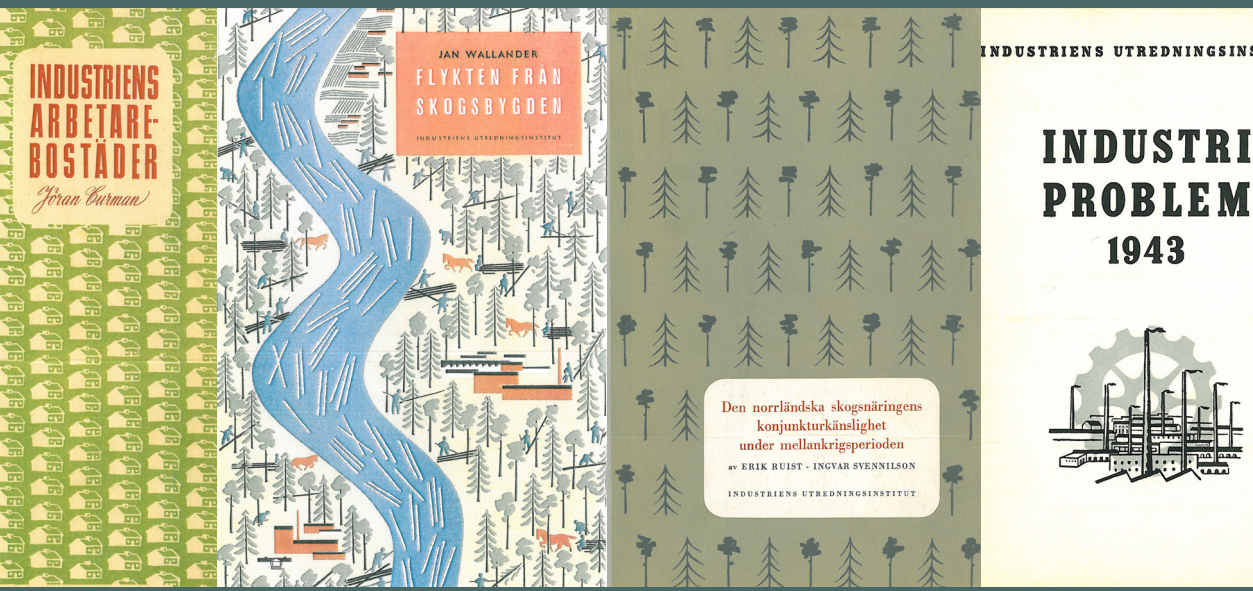

ETT FORSKNING SINSTITUT VÄXER FRAM

IUI från grundandet till 1950

Benny Carlson
Mats Lundahl

Ekerlids Förlag

FÖRORD

Fröet till dagens IFN såddes vid ett möte 1934 mellan den legendariske ASEA-chefen Sigfrid Edström och den socialdemokratiska statsministern Per Albin Hansson. Per Albin antydde för Edström att industrin inte gav arbetarrörelsen tillräckligt debattmotstånd i form av en argumentation byggd på väl underbyggda och objektiva analyser. Edström förstod hans ord, och började propagera för att näringslivet skulle inrätta en utredningsbyrå med skolade nationalekonomer och hög grad av oberoende byggd på vetenskaplig grund.

Om detta står att läsa i denna forskningsmonografi av Benny Carlson och Mats Lundahl. De tecknar bakgrunden till grundandet av Industriens Utredningsinstitut (IUI) och dess första stapplande steg. De beskriver hur det gradvis fann sin roll och konsoliderade en kultur där ledstjärnorna var vetenskaplighet, objektivitet, oberoende och samhällsrelevans.

Att åstadkomma detta var inte enkelt. Många ledande företrädare för näringslivet hyste en instinktiv motvilja mot att finansiera en verksamhet där analyser kunde göras och rapporter skrivas som man inte hade kontroll över. Det tog fyra år för Edström att övertyga de egna om att starta ett institut. En viktig bundsförvant blev SAF-chefen Gustaf Söderlund som i ett avgörande beslutsunderlag argumenterade på följande sätt:

Om industrin lägger sig till med partipolitisk propaganda, som icke kan undgå att här och var bli inobjektiv, förespeglande, hållningslös och bedräglig, så riskerar den att förlora även det inflytande, som objektiv bevisföring dock alltid besitter i ett demokratiskt samhälle.¹

När IUI såg dagens ljus den 1 februari 1939 innebar det att Sverige fick sitt andra empiriskt inriktade forskningsinstitut efter det statliga Konjunkturinstitutet, som bildats två år tidigare. (Systematisk empirisk forskning baserad på ekonomisk teori och vedertagna statistiska metoder förekom knappast före 1930-talet.) IUI var dock till en början inte ett regelrätt forskningsinstitut utan snarare en "industriens utredningsbyrå". Avgörande för den framtida utvecklingen blev att docenten i nationalekonomi Ingvar Svennilson utsågs till chef hösten 1941. Med Edströms fulla stöd omvandlade han med stor kraft IUI från utredningsbyrå till forskningsinstitut, trots att nyttan av detta var mer diffus för huvudmännen och forskarna ibland skulle komma fram till resultat som gick emot huvudmännens intressen.

---

¹ Citerat från Rolf G. H. Henriksson (1990), *Som Edström ville – hur IUI blev till*. Stockholm: IUI, s. 71.

När väl beslutet var fattat att IUI skulle omvandlas till ett forskningsinstitut följde flera andra saker automatiskt: undersökningarna måste fylla vetenskapliga kvalitetskrav, man måste acceptera att verksamheten var långsiktig, att processen för att ta fram väl underbyggda resultat kunde vara mycket tidskrävande och därmed kostsam och att resultaten av undersökningarna ovillkorligen skulle publiceras.

En central person i IUIs historia från början av 1940-talet och närmare 50 år framåt var Erik Dahmén. Dahmén blev tillförordnad chef 1949. Han förklarade:

Det stod härvid redan från början klart, att den [verksamheten] för att kunna tjäna sitt syfte måste bedrivas opolitiskt och efter vetenskapliga linjer. ... En begränsning av uppgifterna till servicebetonade snabbutredningar skulle emellertid alldeles fränsett detta [svårigheten att rekrytera tillräckligt kvalificerad personal] vara svärgenomförbar och olämplig också av ett annat skäl, nämligen därför att en mera långsiktigt inriktad forskningsverksamhet i längden är en förutsättning för en effektiv serviceverksamhet.²

Dahmén slog alltså fast att vetenskaplighet är ett nödvändigt villkor även för den som egentligen bara är intresserad av utredningsdelen av verksamheten, något som det kan vara värt att påminna om i dessa dagar när politiska partier, företag och intresseorganisationer i hög grad förlitar sig på PR-firmors insatser för att försöka besvärja verkligheten eller för att undvika att diskutera sådana relevanta aspekter av den som fokusgrupper och opinionsundersökningar identifierar som känsliga.

I institutets historia finns många exempel på hur, när så behövdes, institutets vd (med stöd av sin styrelseordförande) försvarade forskarna mot påtryckningar utifrån. Carlson och Lundahl beskriver exempelvis hur Nils Danielsen, vd för Uddeholmsbolaget och en av Sveriges mäktigaste industriledare, försökte stoppa publiceringen av vad som sedermera blev Jan Wallanders doktorsavhandling. I normalfallet blev det naturligtvis inga diskussioner överhuvudtaget, eftersom principen om forskarnas frihet var fast förankrad. Men värdet av att strider tagits och vunnits för den akademiska friheten och sanningen kan inte överskattas. Det är en väsentlig del av förståelsen av hur IFN har kunnat uppnå dagens starka ställning.

Ett vitalt samhälle behöver människor som har till uppgift att söka och säga sanningen. Det förutsätter att det finns miljöer där sanningssökandet står i centrum och att den som framför obekväma sanningar inte råkar illa ut.³

Statliga institutioner är helt dominerande inom svensk samhällsvetenskaplig

² IUI, *Industriproblem* 1950. Stockholm: IUI, s. 7–8.

³ En god illustration ges av Åke Sundström (e-mail till Magnus Henrekson, 5 december 2008) som påpekar att Jan Wallander (vd 1953–1961) i moralstärkande syfte brukade citera 1700-talsfilosofen Benjamin Höijers svar till en vän som varnade för vådan av förutsättningslöst tänkande: "Sök sanningen! Och för den dig till helvetets portar, så klappa på."

forskning. Handelshögskolan i Stockholm, grundad 1909, är landets enda privata högskola. Staten dominerar även kraftigt vad gäller finansieringen. Det är en inte helt ovanlig föreställning att statligt huvudmannaskap och offentlig finansiering är det universalmedel som garanterar akademisk frihet och en samhällsdebatt där obehagliga sanningar inte sopas under mattan.

De senaste årens utveckling ger knappast stöd för den synen. Professorernas oavsättlighet avskaffades 1998; med borttagna eller kraftigt beskurna basanslag krävs i praktiken externa anslag för att kunna forska. Den som ständigt tvingas söka forskningsmedel blir lätt utlämnad åt den konventionella visdom och de preferenser som för tillfället dominerar bland anslagsgivarna. Det är heller inte självklart att privata finansiärer är mer styrande än offentliga. Offentliga finansiärer har sannolikt större utrymme för att vara känsliga för politiska strömningar jämfört med privata finansiärers utrymme för att otillbörligt gynna mindre meriterade forskare som kan förväntas leverera resultat som gynnar finansiären. Privata pengar kan mycket väl vara friare än offentliga.

Den s.k. autonomireformen 2010 syftade till att öka friheten för statliga universitet och högskolor inom ramen för den nuvarande myndighetsformen. Reformen må ha ökat autonomin för administrationen, men den tycks på många håll ha inneburit mindre frihet för forskarna och mer makt för universitetsledningarna.⁴

Pluralism och konkurrens mellan olika huvudmän, organisationer och finansiärer om de mest talangfulla forskarna är ett bra vaccin mot kringskuren frihet och ett slätstruket forskarsamhälle som ger vetenskaplig legitimitet till etablerade maktintressen. IFNs historia ger stöd för en sådan slutsats. Institutet har fungerat som plantskola för forskare som valt andra inriktningar och ämnesområden än de som dominerat i den statliga universitetssektorn. Carlsons och Lundahls genomgång av institutets verksamhet under 1940-talet ger syn för sägen: det är svårt att tro att t.ex. de många industristudierna, de mikrobaserade företagsstudierna och studiet av den industriella omvandlingens och nyföretagandets betydelse skulle blivit genomförda om inte IUI funnits.

I ett berömt brev till sin kollega Robert Hooke 1676 skrev Isaac Newton: "If I have seen further it is only by standing on the shoulders of giants." Benny Carlsons och Mats Lundahls forskningsmonografi om IUIs tillblivelse, första stappande steg och exceptionella utveckling under 1940-talet visar att Isaac Newtons ord är i hög grad relevanta för oss än i dag. IFN hade inte varit där vi nu är utan avgörande insatser av forskare, chefer och styrelser som försvarat den akademiska friheten och sanningssökandet på vetenskaplig grund. Detta har dock bara varit

⁴ För talrika indikationer på detta, se *Academic Rights Watch*, <http://academicrightswatch.se/> (nerladdad den 15 augusti 2014).

ett nödvändigt villkor för framgång. Det har också krävts att forskarna inte låst in sig i det akademiska "elfenbenstornet" utan följt med sin tid och valt forskningsfrågor som talat till samtiden. Utan en sådan lyhördhet för samhällsutvecklingen hade både huvudmän och finansiärer så småningom tappat intresse för verksamheten och institutet lagts ned.

För att en organisation ska överleva och blomstra under skiftande tider och förhållanden krävs att den både förnyar sig och hämtar kraft ur sin egen historia. Benny Carlsons och Mats Lundahls bok är därför mer än bara en forskningsmonografi över hur ett forskningsinstitut växer fram, den är en viktig inspiration för oss som i dag har fått förtroendet att – som forskare, ledning och administrativ personal – ta institutet in i framtiden.

Magnus Henrekson
Professor och vd, IFN